

BIBLIOGRAFIA

Joan FARRELL i DOMINGO, *Castellfollit de Riubregós. Toponímia i vocabulari de la vila i el terme*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1994, 178 pàgines + 2 plans de la vila, desplegable, encartats fora de text.

L'aportació toponímica és abundant. En unes pàgines introductòries, l'autor argumenta les causes de substitució d'uns noms per uns altres, però fa constar la persistència del genèric *vinya* per a designar terres abandonades o amb cereals; és un recordatori dels conreus anteriors al pas de la fil-loxera. Ara, quan realment hi ha vinya, ho concreten dient *vinya de ceps*. I expressa una enyorança sentimental de com era el ritme del camp abans de l'arribada de les màquines motoritzades, un canvi de sistema responsable de la desaparició de noms antics i del naixement d'altres de nous. El treball és presentat a l'antiga, organitzat temàticament. El sumari queda desglossat en cinc conceptes urbans, dinou de corresponents a la ruralia, set de dedicats a la hidronímia (com si la hidronímia no correspongués al camp) i, encara, quatre d'addicionals per a encabir-hi noms que no han encaixat en cap dels apartats anteriors, a més d'haver-hi ja en dos dels tres grans grups citats una secció de *diversos*. L'absència d'un índex alfabètic general, amb entrades fetes per la part específica dels topònims formats per un conjunt de diverses paraules, dificulta el maneig del text. Hauria estat més funcional prescindir de l'organització temàtica i presentar els noms l'un darrere l'altre, entrats alfabèticament per la part específica. A més d'agilitar la consulta, s'hauria vist fàcilment la freqüència amb què un nom n'adjectiva un altre. I s'haurien evitat duplicitats (Empujariols, partida, pàg. 52; peça de terra, pàg. 69; Puig-Oriol, novament partida, pàg. 55; i Puig-Oriols, coma, pàg. 48, per exemple). Cap al final, hi ha llistes de masies habitades el 1889 i el 1985, diverses de les quals també figuren a l'apartat de *Masies i Masos*. I també llistes de noms extrets de capbreus de 1791 i de padrons dels segles XIX i XX, renoms i malnoms obtinguts de documents del XVII, XVIII i XIX, uns altres d'antics no documentats, caps de casa d'un capbreu de 1791 i del cadastre de 1861, i altres informacions com cognoms predominants, oficis del XVIII i topònims de termes veïns. Un mapa del terme, amb els noms actuals més significatius, sobretot de partides de terra, hauria estat un bon complement de la informació. Tal com anuncia el títol, l'obra s'acaba amb un *Vocabulari castellfollitenc* de cap a 750 mots. Ens abstenim de comentar-lo, ja que no entra dintre el concepte d'onomàstica.

Ogima

Joan LÓPEZ i CORTIJO, *Campins, indrets, masos i records*, Servei de Guies del Montseny, Campins 2000, 238 pàgines.

És un treball ben estructurat com a inventari d'onomàstica. Organitzat alfabèticament, amb entrades per la part denotativa de cada nom. Conté una abundància de fotografies i, més rellevant que això, nou mapes parcials escampats tot al llarg del text. A part de diverses reproduccions fragmentàries d'un mapa de 1853. Té la prudència de no entrar en el terreny de les etimologies, tret de la del nom del poble, que circumscriu a l'opinió de personatges entesos en la matèria. Es limita a donar una definició de diccionari de paraules relativament poc corrents (carcabà, garrell, fogarós, terrades, etc.) i alguna vegada aventura hipòtesis de deformació (filosot) o es permet comentar lingüístics (Escomes, Esplanes). No incorpora transcripció fonètica, però fa algunes observacions sobre pronunciació: Pauplana (*paplana*, *pouplana*), Quaranta (*curanta*), Torrelles (*torreies*). La documentació consultada no és especificada, però se citen cinc arxius als quals l'autor ha accedit i es veuen datacions que tiren enrere fins al segle XIV. No es distingeixen a primer cop d'ull els noms d'ús actual dels

caiguts en desús. D'alguns masos fa un resum historicista des dels inicis del nom amb què es designen. Can Masó pot servir d'exemple, amb afirmacions hipotètiques ben travades, amb indicació de fonts de riquesa familiar de diversa mena; amb un to deseixit, parla de «passadissos secrets, segrestos, suïcidis, armament amagat, troballes de monedes, i vida i miracles del comandant carlista que visqué a can Masó». Aquest és el mètode dominant, basat en un tarannà de mena detectivesc, quan descriu masies i cases. Un altre paradigma l'ofereix can Pons (que la gent pronuncia amb *ó* tancada) que -afegint-hi la font i la mina- ocupa quatre pàgines de text i sis de fotografies. L'hort de la Causa Pia li permet de començar explicant què era la Causa Pia, qui la va fundar i com funcionava. Parlant de can Collell, explica que fou adquirida per Frederic Soler el 1886 i coses que hi van passar fins a 1952. És un llibre que, a més d'aportar una riquesa onomàstica d'un dels termes de poca extensió de la falda del Montseny, fa de bon llegir per l'amenitat del text, que combina amb habilitat el rigor de la investigació amb retalls d'històries, anècdotes i genealogies de cada lloc.

Ramon Amigó i Anglès

Josep RECASENS LLORT, *Blancafort, a partir dels noms passats i presents*, pròleg de Ramon Amigó, Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, IV, Barcelona, 2000, 157 p., amb div. plànols.

Inventariar els noms de lloc i de persona d'una localitat és com esbossar els plànols de la seva estructura social, política, econòmica o religiosa; fins i tot, i per poc que es grati sobre alguns dels seus noms, hom podrà trobar sota la superficial crosta del mot ideologia i mentalitat. Els mots no són, evidentment, la història, però sí el seu ADN, el qual ens permetrà establir-ne l'espectre clínic. Per això els inventaris de noms són importants per a la història local, i arriben al seu màxim aprofitament sobretot quan els historiadors i filòlegs els fonen en estudis generals d'una determinada àrea lingüística o país: aleshores la curiositat o el valor local pren la seva veritable dimensió històrica i mental. Tanmateix, penso que aquest aprofitament encara no és prou considerat pels investigadors, tot i que, a mesura que la recol·lecció onomàstica avanci pel país i que la seva clapa d'estudi s'ampliï, el seu oblit haurà de ser considerat com una mancança estructural del treball en qüestió. Com podrà establir-se, per exemple, un mapa de la llengua dels països catalans, sense desxifrar aquests mots locals? I si, per posar uns altres exemples, volem conèixer la botànica, la indústria o les temenques d'una comunitat, qui menysprearà aquestes bases de dades locals?

Per establir una bona base de dades calen, en primer lloc, bons obrers que posin els materials onomàstics a peu d'obra dels especialistes, segons una precisa i gràfica definició de Ramon Amigó. Obrers especialitzats, tanmateix, que coneguin i estimin el territori i que li'n sàpiguen esprémer la història de la manera més intel·ligent i efectiva. En aquesta obra que comentem, Josep Recasens ha sabut treballar amb rigor i prudència els camps de l'onomàstica d'un municipi, Blancafort. Rigor a l'hora de plantejar-se els objectius de l'obra i en la tria de les fonts documentals amb què bastir-la, i prudència quant a conclusions i valoracions, les quals ja pertanyen a una altra escala d'estudi i anàlisi. L'estructura del llibre està ordenada en dos apartats ben definits. Per una banda ens trobem amb una breu introducció que emmarca aquest municipi de la Conca de Barberà des del punt de vista geogràfic i històric, per tot seguit fer un recompte i classificació dels cognoms dels 390 habitants de la vila segons el padró de 1998. Com que l'autor ha comparat aquesta nòmina d'habitants amb la primera coneguda, que és la del fogatge de 1365, hom podrà constatar la persistència de cognoms com Moix, Prats i Fonoll; finalment, l'autor ens ofereix un resum d'edats i la piràmide demogràfica de la seva població.

El gruix de l'obra, com no podia ser d'una altra manera, és l'inventari dels topònims i antropònims -961 entrades-, entre pretèrits i actuals. Cada un d'aquests noms és justificat o explicat d'acord amb la geografia i, quan és possible, reforçat documentalment amb una rica sèrie de fonts; per aquesta raó Josep Recasens ha buidat diversos arxius locals i comarcals, ha enquestat persones d'edat i ha aplegat una breu bibliografia d'acompanyament.

De l'agrupació temàtica dels topònims en resulten algunes evidències força interessants o, si més no, curioses, com és la utilització del pronom demostratiu neutre "això" per a designar "el tros" de terra (això d'Antich), a l'igual del que succeeix en altres indrets del Camp de Tarragona -Reus, Riudecanyes, Riudecols...

Un fet que també crida força l'atenció en llegir aquest inventari és la profusió de noms relacionats amb l'església: el tros de l'Almoïna, el tros del Benefici, el Bonany, el tros de la Font, els Gorgs, la Vall, el tros de l'Hospital, els Ràfols..., noms de propietats de la parròquia que la configuren -en un altre temps- com de les més riques de la zona. En la mesura que l'autor ens va assenyalant la microhistòria

de cada un d'aquests topònims -el nom de la família protectora de l'església, eis seus privilegis, etc.-, s'entén amb més facilitat com aquest poder econòmic va poder acabar congriant un determinat comportament anticlerical durant els segles XIX i XX, del qual ens parlen altres llibres d'història.

En el llistat trobem, endemés, infinitat de pistes sobre fauna i flora que poden interessar-nos a l'hora d'establir mapes d'espècies autòctones desaparegudes, etc.; també noms de polítics de la república i del franquisme que no és fútil d'incloure en aquests reculls malgrat no ser populars -com algú ha assenyalat en d'altres llocs-, però que si bé en la majoria dels casos no van arrelar en la parla de la gent, sí que els obligava a escriure'ls en qualque documentació -oficis, correspondència, carnets...-, de manera que els noms podien acabar fent-se familiars en l'univers mental de les persones i constatar el poder irradiant del sistema: Durruti, 25 años de paz... També apareixen en aquest recull topònims curiosos o inexplicables -de moment- tals com: corrípa -avui en desús generalitzat-, tros del Pollí -adquirit a canvi d'un ruc-, cucala, xulapes...

Algunes minúscules objeccions al treball. Hom troba a faltar precisions documentals com és la del carrer del Parlament de Catalunya (p. 108) -que per altra banda haguera estat fàcil de fer remetent-se a les actes municipals-, sobretot perquè a través d'aquestes referències hom podria establir la velocitat amb què quallen o s'imposen arreu del país els noms de la represa democràtica; per altra banda no s'aclearix d'on prové la data de construcció de la mina del Pastoret (p. 110); hom no entén per què no sempre es respecta Fermí en lloc de Fermín (ps. 70 i 121) o "això" en lloc de "tros", sobretot quan l'autor referma la vigència local d'aquest mot (p. 113); es parla de la caseta de la Por (p. 127), però aquesta no apareix a l'alfabètic, contràriament del que succeeix amb el local Social (p. 137).

Pel que fa a la bibliografia resulta estrany no trobar citades obres fonamentals com és la de Josep M. Prats Batet, *Blancafort* (Valls, 1998), tenint en compte que en aquesta obra s'inclouen un bon grapat de topònims i partides de terra (p. 11); vials i places (p. 28, 30-31, 33); possessions de la rectoria (p. 36); camins i carreteres (p. 55), etc.; algunes referències d'obres estan mal citades i també manquen llibres bàsics com el de Carme Plaza per a entendre la llengua (àrea del xipella) o d'altres d'un marc històric territorial més ampli.

Òbviament tot això no treu cap valor a l'obra, la qual esdevé una base molt sòlida no solament de la bibliografia que parla sobre Blancafort, sinó per al corpus d'una investigació onomàstica dels Països Catalans, la qual s'enriqueix i creix a partir d'obres ben travades com és aquesta. Per això felicitem l'autor i valorem tot el seu esforç i, naturalment, els seus bons resultats.

Eugeni Perea Simón

Amin MAALOUF, *Les croades vistes pels àrabs*, Edicions de 1984, Barcelona, 2000. 341 pàgines. I Dolors BRAMON, *De quan érem o no musulmans: textos del 713 al 1010*, Eumo Editorial i Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2000, 427 pàgines.

Aquests dos llibres, dedicats a estudiar activitats dels musulmans en unes èpoques arcaiques més o menys coincidents, han aparegut l'un després de l'altre, el segon trimestre del 2000. Són textos d'història, no pas d'onomàstica; però aporten tants noms de lloc i de persona que no resulta desentencat de recomanar-ne la lectura. El d'Amin Maalouf, el primer a sortir al mercat (abril, 2000) -una traducció de l'original francès-, fa transitar per l'Àsia Menor, Siria, Palestina, Israel i Egipte, des de Nicea a Alexandria passant per Antioquia, Alep, Damasc, Bagdad, Trípoli, Tir, Tiberíades, Jerusalem, Damiata, el Caire, i una munió d'indrets turcs i semítics per les terres compreses entre les costes banyades per la Mediterrània oriental i el riu Eufrates i Tigris. És el relat, vist a partir de cronistes àrabs, de la invasió cristiana dels croats europeus («que Déu els maleeixi», segons s'expressen sovint els textos àrabs), de tant en tant anomenats francs, des del final del segle XI al final del XIII. Són escruixidores les atrocitats de les guerres entre europeus i asiàtics, i de les que fan reietons àrabs contra reietons àrabs per la detenció del poder. Ja s'hi veu la importància que es donava a la possessió de Jerusalem. Hi ha una abundància d'antropònims, reunits en un índex de noms. Però no hi ha índex de topònims, que hauria estat tant o més extens, i s'hi troba a faltar.

L'onomàstica que es fa present al text de Dolors Bramon ens és més pròxima en l'espai. Recopila textos de cronistes, també àrabs, que relaten accions bèl·liques dutes a terme per las terres que ara són catalanes. Constitueix la prossecució del recull i de l'estudi de les cròniques araboislàmiques estudiades pel semitista Josep M. Millàs i Vallicrosa i comprèn el llarg espai de gairebé tres segles, des del començament del VIII fins al començament de l'XI. A part de l'interès que té des del punt de vista històric veure com explicaven els fets des de l'altre cantó contendent, té l'interès onomàstic de trobar-hi, amb transliteració de l'alfabet àrab a l'alfabet llatí, una bona colla de noms de lloc tal com els escri-

vien els historiadors mahometans: Albarca (*al-Barka*), Albesa (*al-Massa**), Barcelona (*Barsaluna*), el riu Cinca (*nahr-al-Zaytun*), el riu Ebre (*Ibruh*), la Granja d'Escarp (*Iskarb*), Fraga (*Ifraga*), el riu Gaià ('*Allan o Gallan*), Lilla (*al-Daliya*) Meià (*Madanis*), Òdena (*Wutina*), Pallars (*Balyaris*), Roda d'Isàvena (*Ruta*), Siurana (*Sabrana*), Tamarit (*Tamrih*), Tortosa (*Turtusa*), i una colla d'altres que afeixugarien la recensió. A part, naturalment, d'antropònims en abundància, tant catalans com àrabs. L'índex onomàstic, d'una gran utilitat, conté tots els noms, tant de persona com de lloc.

*Ometem-perque no els tenim a la nostra màquina-els signes diacrítics amb què van modificades algunes de les lletres de les transliteracions.

Ramon Amigó i Anglès

Ventura SELLA i BARRACHINA, *Senyes de mar de mariners sitgetans*, Sitges, 1998, Grup d'Estudis Sitgetans, 126 pàgines (21 per 14 cm), il·lustrat. ISBN 842974475-4

El Grup d'Estudis Sitgetans ha editat un recull intítulat *Senyes de mar de mariners sitgetans*. Es tracta de la publicació i comentari de les llibretes de set mariners de Sitges: Joan Cañameras i Pagès, Vicenç Ibàñez i Olivella, Jordi Jou i Andreu, Salvador Rosés i Capdet, Josep Rosés i Llopart, Joaquim Rosés i Rovira i Josep Rovira i Aixa.

Les senyes de mar són el sistema que fan servir -o potser és millor dir feien servir- els pescadors per a poder localitzar sobre la superfície del mar, completament llisa i indiferenciada, els llocs on és possible trobar bona pesca. Consisteix a establir dues línies, de manera que coincideixin en el lloc de pesca a on es vol anar a pescar. Aquests línies es tracen fent coincidir, per a cada una d'elles, dos punts de terra. Quan en la llunyania s'aconsegueix aquesta coincidència tenim una de les línies, i seguint-la, s'arriba a un lloc on, per l'altre cantó, coincideixen els altres dos punts. S'ha arribat al lloc buscat. Posaré un exemple tret del llibre (pàg. 55): *Cerola i Barona dret per fora... La dent de Montmell pel campanar de Cubelles*. Que vol dir, quan per la banda de llevant coincideixen la muntanya de Collserola (el Tibidabo) i la torre Barona (en el terme de Castelldefels, al costat de l'hotel Jaume I), i per la banda de ponent el cim del Montmell (muntanya del municipi del mateix nom, en el Baix Penedès, molt visible des de mar) amb el campanar de l'església de Cubelles s'ha arribat al lloc de pesca dit la Clota. Cal advertir que els noms que donen els pescadors a aquests accidents terrestres són propis de la gent de mar. D'aquesta manera, una mateixa persona quan és a terra fa servir per a designar muntanyes, masies, arbres, etc, els mateixos topònims que fan servir els seus convilatans, i en canvi, quan és a mar, anomena aquells accidents terrestres amb un nom diferent del que usava a terra

Antigament, quan no hi havia mitjans moderns, com el sonar o el radar, aquestes llibretes, que indicaven com es podia arribar als bons llocs de pesca, eren una possessió preciosa que els pescadors es resistien fermament a deixar a ningú i que passaven de pares a fills. Actualment el seu valor pràctic és escàs, perquè la tècnica actual els supleix amb avantatge i perquè amb la urbanització del litoral moltes d'aquestes senyes han desaparegut o han quedat amagades. Per altra banda, el seu aspecte humil fa que puguin ser tingudes en poc i fins i tot llençades com a coses inútils i sense interès. Per tant, té molta importància la seva conservació mitjançant la seva impressió. Maria Teresa Montaña, de Tarragona, va fer, en aquest sentit, una gran labor amb la publicació de la seva tesi *Els noms de lloc sotaiguats de la mar sitgetana a la rapitenca* (Tarragona, Diputació de Tarragona, 1991). El llibre que ens ocupa en aquesta recensió ha fet la feina, gairebé exhaustiva diria jo, de publicar totes les llibretes conegudes dels pescadors sitgetans.

En unes *Paraules preliminars* Ventura Sella explica de quina manera van arribar al seu poder les set llibretes que presenta. A continuació fa un recull de la terminologia usada pels pescadors i de les senyes de mar que hi ha a les llibretes sitgetanes. I per últim fa la transcripció del text de les llibretes. L'ortografia bàrbara de la major part d'elles fa que en algun cas calgui recórrer a afegir a algunes paraules un signe de (?) o donar una doble possible interpretació. El llibre es completa amb la il·lustració, consistent en les fotografies dels pescadors en poder dels quals eren les llibretes, molts d'ells ja morts, i amb la reproducció del dibuix de diversos perfils de la costa, vistos des de mar endins, que David Jou i Andreu va fer l'any 1949.

Aquest llibre posa a disposició dels interessats en el tema uns textos als quals és molt difícil accedir directament i els ha salvats per a la posteritat. Són igualment el testimoni d'un món que pràcticament ha desaparegut i que durant segles va ser el mitjà de vida habitual de moltes famílies a les nostres costes.

Ignasi Mª Muntaner